

1

Молочне світло ночі помалу змінилося передсвітанковим маревом. А коли зазолотилися краї білої хмаринки, що заглядала у вікно, Ліда встала. Ночі наприкінці вересня вже довші, можна не тільки виспатись, а й мати час передумати всяку всячину. З молодих років звикла вставати рано, незалежно від того — виспалася чи змарнувала ніч у роздумах. Щоб не розбудити чоловіка, котрий спав, ніби заєць під кущем, вирішила поніжитись у ліжку. Нехай хоч він поспить, якщо від неї сон утік. Згодом, одягаючись, дивилася на вікно із заплаканими шибками і здогадувалася, що земля вкрита приморозком. Знати б, чи довго протримається похолодання та якою буде зима. Колись погоду визначали за прикметами, а тепер навіть Гідрометцентр не може дати прогноз хоча б на місяць. Ціни на паливо виросли разом із вартістю іноземної валюти, яка до життя на селі жодного стосунку не повинна мати. Ліда раніше ніколи не вникала в політику, бо свої клопоти нагинали до землі з такою силою, що розмірковувати про дії тих, які керували державою, не було часу. Іноді прослизали сумніви, що в багатьох наших бідах винуваті саме керівники, які не вміють господарювати. Згодом крамольні думки відкидала, переконуючи себе та чоловіка, що всі однаково заможно жити не можуть. Найбільша розрада була в праці на присадибній ділянці, коли природа щедро обдаровувала гарним урожаєм. Якби ще в доньки та внука було менше клопотів та проблем, то можна було б спокійно доживати віку.

— Чому не спиш? — почула голос чоловіка. — До церкви сьогодні ж не йдеш!

Володимир, спустивши ноги на підлогу, солодко потягнувся. Килимок з ганчір'яних клаптиків, що минулої зими сплела дружина, був холодний, ніби крижаний.

— Мабуть, треба розпалити в пічці, бо не всидиш у хаті, — мовив він, не дочекавшись відповіді. — Чому мовчиш? Знову сон поганий бачила?

— Холоднувато стає в хаті, тому й вставати лячно. До церкви встигну, бо священник обіцяв аж на дванадцяту приїхати. Відправить Службу на своїй парафії, а вже потім до нас, якщо не полінується...

— Йому не цікаво десятьом бабам Службу відправляти. Толку з вас мало... Грошей багато до церкви не носите, настанов його не виконуєте. Скоро й цей батюшка від вас відречеться... — розмірковував господар, натягуючи на себе теплий одяг.

— Так і буде. Жили ж якось без священника стільки років... — невдоволено мовила Ліда, застеляючи ліжко. — Иди по дрова і розпалюй у лежанці, а я чайник увімкну, бо холодною водою навіть умиватися не хочеться.

Володимир збирався ще вчора розпалити, але дружина економила дрова і відтягувала до більших холодів. Щоб не передумала, швиденько приніс оберемок сухих полін і запалив. На щастя, дим одразу ж потягнуло в комин, і полум'я весело застрибало перед очима. Кімната, в якій зимували Проціви — Володимир та Ліда, наповнювалася благодатним теплом і гарним настроєм господарів.

Під час сніданку слухали телевізійні новини, в яких диктори розповідали про бойові дії на території двох східних областей України. Володимир розумів, що всі війни починаються тоді, коли їх найбільше не чекають. Тепер країна переживала великий стрес не тільки від того, що не готова до війни, а й тому, що ворогом виявився народ, який вважали братнім.

Тож Володимир уявляв армію генералів, які не могли визначитися, кому мають служити: Україні чи колишньому Радянському союзу, котрий досі жив у їхніх головах. Українці надіялися на військових спеціалістів, але після здачі без жодного пострілу Криму почали сумніватися, чи спроможні наші військові захистити кордони. Невже у нас мало чесних і сміливих людей, відданих Батьківщині? Майдан показав, що тих та інших є мільйони. Значить, може бути дві причини: небажання вищого керівництва перебирати відповідальність, або страх перед ворогом сковував розум головнокомандувачу, і він не здатний приймати сміливі

рішення. Важко усвідомлювати, що країна не готова до війни. Розруха після Другої світової ще не вивітрилася з голів людей старшого покоління, воно й сьогодні з острахом спостерігало за здачею міст і сіл так званим сепаратистам і уявляло, що відбувається на території, захопленій бойовиками. Тепер правдиву інформацію можна почути з перших уст від родичів чи знайомих, які перебували в захоплених місцях.

Події, що розгорталися на сході країни, змусили багатьох матерів забути про спокій. Війну назвали Антитерористичною операцією, бо досі не можуть зрозуміти: вона справжня чи надумана. Якби в ній не гинули люди, кращі люди нашої країни, то нехай би називали як хотіли. Насправді все набагато серйозніше, ніж вважали спочатку. Російське військове командування використало розгубленість українського керівництва, й окупанти крок за кроком займали наші міста та села. Ніхто не сподівався, що Росія використає протест українців проти злочинних вчинків влади і наважиться захопити Крим, а потім ще й увести свої війська в Донецьку та Луганську області.

У головах українців від часів Другої світової війни ворог асоціюється з німцем і аж ніяк не з росіянами чи іншими сусідськими народами, з якими колись пліч-о-пліч боролися проти гітлерівської навали. Багато запитань виникло перед простими людьми, але вони не знаходили на них відповіді. Досі звикли вірити тому, що пишуть у газетах або показують по телевізору. Відколи через підвищення вартості преса стала багатьом малодоступною, то більшість інформації вони отримували через екрани телевізорів. А звідти день у день російські пропагандисти зомбували людей, що нема такої країни, як Україна, і що українці — це малороси, молодші брати великого російського народу. Не всі мають однакові погляди. Одних важко переконати в чомусь, а інші легко вірять у казки, особливо тоді, коли це звучить з екранів телебачення чи з радіо. Кажуть, що інформаційна війна страшніша за бомби, бо вона руйнує мізки в людських головах. Відповідальна влада, яку ми обираємо, мала хоч трохи стежити за інформацією, яка

має великий вплив не тільки на думки, а й здоров'я людей. Це правда, що ми дуже довірливий народ і за це дорого розплачуємося. Все, що відбувається тепер у політичній, економічній та іншій сферах, — це результат нашого невмілого вибору.

Перегляд новин перервав телефонний дзвінок доньки Ольги, котра мешкала в місті.

— Доброго ранку, доню! — обізвалася мати. — Чим потішиш? Може, Михайлик уже повернувся додому?

— Не такий він уже й добрий, той ранок... Зв'язок із сином пропав давніше... Минулого разу я не хотіла нічого вам говорити, надіялася, що, може, в нього з мобількою проблеми, а тепер відчуваю: щось таки трапилося. Хоч би живий залишився, він же в мене один... — захлипала в слухавку Ольга.

У хаті запала тиша. Ліда вмить згадала про погані сни, які бачила майже кожної ночі, але розповідати їх доньці побоялася. Знала, що та здригається від кожного дзвінка, ніби чекає поганої звістки, і не поспішала додавати Ользі туги за сином ще й своїми побоюваннями. Заспокоювала себе тим, що ніч минає — за нею й сон.

— Та не побивайся так сильно!.. Може, телефон загубив, або зарядити нема де... Він же не на курорті... — заспокоювала мати, хоча сама мало вірила в те, що говорила.

— Піди до баби Юхимки, нехай на карти кине, — попросила Ольга. — Я місця собі не знаходжу...

— Не маєш куди подіти гроші? Заспокойся і менше фантазуй, не притягуй лиха до себе.

— Ай, мамо, легко тобі казати... — невдоволено мовила Ольга й вимкнула телефон.

— Кажи, не мовчи! — відразу ж до дружини Володимир. — Чого вона сполошилася? Там же війна, і по-всякому можуть обставини складатися...

— У матері серце чутливіше, то, може, й має якесь передчуття... В нас також душі болять за внука, бо небагато нам їх Бог дав. Боюся, щоб мої погані сни не справдилися... — заломила руки Ліда.

Щоб заспокоїтися, вийшла на подвір'я, забувши накинути верхній одяг. Після теплої хати плечі враз охопило кригою, і думка стрілою впилась у голову: «А якщо лежить десь на холоді поранений і його нікому порятувати?» Куди би бігла, та не знала навіть, до кого звернутися, щоб отримати розраду.

— Лідо, повернися до хати, бо застудишся. Ми ще ж толком нічого не знаємо, а ти вже похорон справляєш... — Володимир узяв дружину під руку й завів до хати. — Налий по п'ятдесят грамів, щоби зняти стрес і заспокоїтися!

— А тобі аби привід знайти... — буркнула, але не перечекала. — Зранку навіть коні не п'ють, а тобі подавай.

Дістала з буфету карафку з самогонкою і поставила на стіл, невдоволено зиркнувши на чоловіка, потім на годинник.

— Ти залишайся, а я таки піду зараз до церкви і подам на Службу Божу за здоров'я Михайлика.

Ліда вийняла зі шафи святковий одяг, причепурилась і мовчки вийшла з хати. «Чоловікові Бога не треба, а я вірю, що Він збереже життя внукові й не залишить доньку сиротою...» — опустивши голову, думала вона. На підході до храму її наздогнала сусідка Василина.

— Ти ніби непокірного віслиюка за собою тягнеш... Доброго дня! Чому невесела? Щось сталося?

— Добридень! Ноги болять, та й нема чого поспішати. Встигнемо, — відповіла Ліда, не бажаючи відкривати сусідці причину свого суму.

— Краєм вуха чула, ніби ваш Михайло в зоні АТО пропав. Це правда?

— Хто тобі це сказав?! — аж скипіла Ліда від того, що в селі люди вже знають, а вона довідалася лише сьогодні.

— Марія Чепурна вчора біля крамниці розповідала. А ти справді не знала? — здивувалася Василина.

— Ольга лише сьогодні нам повідомила...

У церкві вже стояв гурт жінок, і поки не розпочалася Літургія, вони пошепки обговорювали сільські новини. Коли зайшла Ліда, всі враз звернули співчутливі погляди на неї. Вона поклоном привіталася, підійшла до столу, написала

на картку «за здоров'я» імена внука та всієї родини і поклала поверх інших. Ще раз зиркнула на людей, але Марії не побачила. Кортіло поговорити, може, вона щось більше за Ольгу знає.

До церкви жінки ходили не стільки з палкої віри в Бога, як із потреби поспілкуватися з односельцями біля храму чи дорогою додому. Церкву відкрили недавно, а священики, не маючи прибутку від пастви, довго в селі не затримувалися. В неділю та під час великих свят приїздив батюшка з сусідньої парафії. Нерідко запізнювався, і люди, чекаючи його, обмінювались інформацією. Тут можна було почути місцеві новини, які не висвітлюють у пресі чи телебаченні, бо офіційна думка далека від того, що відбувається на периферії. Впродовж останніх місяців із села в зону АТО військкомат призвав на службу до збройних сил лише кількох чоловіків. Михайло Гончарук, онук Ліди, проживав з матір'ю в Черкасах, але на кожні канікули приїздив до села, де мешкали дідусь із бабусею. Не маючи перспективи на гідне життя, багато молодих виїхали, але стосунків із селом не втрачали. Їхня доля не залишалася поза увагою односельців, а у випадку біди вони співпереживали з їхніми родичами. Не дивно, що і за Лідиного внука, який втратив зв'язок з родиною, хвилювалися всім селом. Людське горе заздросців не знає.

2

Михайло Гончарук втратив батька тоді, коли мав шість років. Пам'ять стирала обриси батькового обличчя, але не торкнулася спогадів про його доброту. Чи то природа закарбовує людині в пам'яті лише добрі вчинки, чи так було насправді, Михайло стверджувати не міг. Мати після тієї трагічної події, що забрала в неї найдорожчу людину, заміж не вийшла. Мабуть, і не намагалася, бо до них чужі чоловіки не приходили та й вона ніколи надовго не затримувалася після роботи. Хлопець мріяв про батька,

хоч і розумів, що з того світу не повертаються. Коли підріс, запитав маму, вдвляючись у батькову світлину на стіні:

— Чому саме мого батька Бозя забрав? Тато ж був добрим... Он сусід наш пиячить, мучить тьотю Катю та дітей, а його нікуди не забирають.

— Синку, на небі добрі люди, мабуть, також потрібні... Я тебе любитиму за татка і за себе. В сусіда сильний Ангел-охоронець, а в нашого татка, мабуть, не було, — виправдовувалась Ольга, сама не розуміючи, чому Бог справді забирає до себе добрих людей молодими, а всяких негідників тримає на Землі.

— А в мене який Ангел-охоронець? — допитувався Михайлик, бо мамина відповідь його не задовольнила.

— Цього ніхто не знає... Життя покаже. Читай перед сном хоч іноді молитву, ту, що тебе бабуня навчила, і проси свого Ангела, щоби добре оберігав тебе від усього злого.

— А якщо в мене нема такого охоронця?

— Ні, синку, кожна людина має свого Ангела. Але якщо вона багато грішить, то охоронець не може впоратися зі своїми обов'язками. Кажуть, що наступним поколінням і гріхи предків вкорочують життя, але не нам їх судити, — мовила Ольга, маючи на увазі щось своє сокровенне, що таїлося на денці зболеної душі.

— Мої бабуся з дідусем найкращі, й у них гріхів нема! — вигукнув Михайлик, і розмова на цю тему закінчилася.

«Малий ще. Не зрозуміє. Значить, ще не час...» — вирішила Ольга й обняла сина.

— Ти маєш рацію. Наші бабуня з дідусем найкращі, тому збирайся до них на канікули, а я приїду до вас, коли отримаю відпустку.

Скільки Михайло себе пам'ятав, його життя минало цікаво лише в селі на канікулах, коли не потрібно вставати рано і вчити уроки. Там друзі простіші, ніж у місті, й забави не потребують багато грошей.

Ольга не розповідала синові, як загинув його батько, не хотіла травмувати психіку дитини. Василь працював на меблевому комбінаті, був досвідченим робітником, але за нез'ясованих обставин потрапив під ніж пилорами і від от-

риманії травми помер на місці. Чи він сам необачно оступився, чи його хтось підштовхнув — слідчі органи не дали виразної відповіді. У довідці написали, що чоловік загинув унаслідок нещасного випадку. Ольга мало вірила офіційному висновкові, але й довести, що це не так, не могла.

Сумнівалася.

Страждала.

Потім, затаївши образу на зрадливу долю, змирилася. Втративши чоловіка, почала частіше задумуватися над філософією буття людини. Чому одні живуть щасливо й у достатку, а інші переживають трагедії в сім'ях, ледь зводять кінці з кінцями, хоча працюють не гірше від щасливчиків. Важко змиритися з думкою, що «така твоя доля». Від чого це залежить і чи може людина виправити помилку предків, щоб поліпшити долю нащадкам? Чому одні живуть довго, а інші молодими відходять у засвіти? А хто тобі розкаже про свої гріхи? Прийнято лише про добрі справи говорити, щоби діти брали приклад з батьків чи дідів. Чим завинили її чи Василеві родичі, що син росте сиротою, а вона залишилася без пари? У кого тепер дізнаєшся? В дитинстві батьки ніколи не розповідали про своїх дідів і прадідів, про їхнє життя, ніби їх ніколи й не було. Чомусь не прийнято було в родині ворушити минуле, а тепер не наважувалася запитувати. Сама не бачила нічого в житті батьків гріховного, що могло якось вплинути на її долю. За собою також тяжкого гріха не відчувала, бо росла слухняною, заміж вийшла за коханого чоловіка. Часто від старших людей доводиться чути, що погано живемо через те, що крадіжки різного роду перестали вважати гріхом. Інші переконують: красти, мовляв, не можна в людей, а держава не збідніє. Як виявилось, через таку політику розбагатіли кілька десятків людей, а решта — зубожіли разом з країною. Ольга працювала в офісі приватної фірми, отримувала скромну зарплату, якої ледь вистачало для неї та сина. Була вдячна батькам за всіляку матеріальну допомогу й моральну підтримку, бо лише завдяки їм вона могла жити більш-менш пристойно.

Зібравши звечора синові речі, щоби вранці чогось не забути, розклала крісло-диван. В однокімнатній квартирі місця вже бракувало. Хлопець підростав, захоплювався музикою та спортом, і, щоби обладнати йому хоч невеличкий куточок для особистих речей, Ольга своє розкладне крісло пристосувала біля дверей. Допізна поралася на кухні, щоби йому не заважати, а потім тихо лягала спати, і вранці син бачив її вже на ногах.

— Коли ти спиш? — здивовано запитував він, співчутливо дивлячись на ньеньку. — Не шкодуєш себе...

— От коли одружишся і всі турботи про тебе перебере дружина на себе, тоді й відпочиватиму, — всміхалась Ольга, надіючись, що так воно й буде.

— То буде не скоро... — всміхнувся Михайло.

«Мабуть, бабуся розповіла про мої парубоцькі походеньки у селі...» — подумав і сором'язливо опустив очі.

— Ти в мене хлопець гарний, то рано чи пізно це трапиться. Не поспішай, бо нам би спочатку ремонт у хаті зробити і меблі обновити.

— Я ж не дівчина, посагу мені не потрібно, а подушку та ковдру бабуся вже приготувала, — всміхнувся й погладив ньеньку по плечу. — Не хвилюйся, якое воно буде... Спочатку потрібно в армії відслужити.

— Маю надію, що тобі не доведеться служити. Армію скорочують до мінімуму, а на контрактній службі нецікаво, бо платять мало і житлом не забезпечують, а нам ще хоч одна кімнатка не завадила б.

Відверті розмови з сином про життя відбувалися не часто. В старших класах друзі все частіше кликали його на вулицю, і з ними йому було цікавіше. Ольга жодного разу не лягла спати, поки не дочекалася сина додому. Боялася, щоби не потрапив під поганий вплив деяких однокласників, які поспішали швидше пізнати доросле життя. Вона всім серцем бажала своїй дитині щастя й оберігала від усякого лиха.